

A kultúra hatása a téveszmékre: A Truman Show téveszme bemutatása*

Varga É. Júlia, Herold Róbert, Tényi Tamás

359

Pécsi Tudományegyetem, Pszichiátriai és Pszichoterápiás Klinika

Összefoglalás: „Az ember elfogadja az elé tárt világ valóságát” – hangzik el Peter Weir 1998-as alkotásában. A Truman Show című film egy olyan férfi élettörténetét mutatja be, aki tudta nélkül több mint harminc évig élt egy valóságshow élő közvetítésében. Az elmúlt években a nemzetközi szakirodalomban is találkozhattunk a Truman Show téveszme fogalmával, mint a perzekutoros és grandiózus doxazmák egy új, kulturálisan formált alakjával. Kialakulásának hátterét azok a megváltozott társadalmi normák és kulturális jelenségek adják, mely szerint akár tizenöt perc alatt tehetőség vagy kitartó munka nélkül is bárki híressé válhat, ezáltal hirtelen milliók figyelmének középpontjába kerülve. A megváltozottság érzésének (depersonalizációs, derealizációs élmények) jelentését kereső páciensek a magyarázatot életük megrendezett, folyamatosan a televízió (vagy egyéb média eszköz) által sugárzott voltában találják meg. Ott a körülöttük élők egy megírt szerepet játszanak, – a Capgras jelenséghez hasonlóan – nem azok, akiknek látszanak, a pácienseknek pedig feladatokat kell végrehajtaniuk az ismeretlen veszedelem elkerülése vagy a jutalom elnyerése érdekében. Közleményünkben a szakirodalom rövid áttekintésén túl a pécsi Pszichiátriai és Pszichoterápiás Klinika három betegének esetismertetésén keresztül bemutatjuk ezen ritka, új pszichopatológiai tünetet.

Kulcsszavak: Truman Show téveszme; derealizáció; perzekutoros; grandiózus téveszme; Capgras jelenség; „naprakész pszichózisok”

Summary: „People accepts the reality of the unfolded world” – says Peter Weil in his writing from 1998. The movie Truman Show demonstrate the life of a man, who – without knowing that – lived his life more than thirty years long at real time in a reality show. We could see the Truman Show delusion in international scientific literature in the past years, like a new, cultural formed shape of persecutory and grandiose delusions. The background of its maturation is given by the changed social norms and cultural effects, what let anybody to may get celebrity – without any vocation or hard work – within fifteen minutes and turning into the focus of millions. Patients, whom looking for the meaning of the feeling of „being changed” (depersonalisation, derealisation) constantly finds the answers in a kind of a directed reality, broadcasted by the television or other medias, where the people round them are playing pre-written roles. Similar as the Capgras symptom – they are different compared what they sound to be, need to execute tasks to avoid the unknown threats or gaining rewards. The paper gives not only a short overview about this rare psychopathological symptom, but also introduces this through three case studies observed at the Department of Psychiatry and Psychotherapy, University of Pécs, Hungary.

Keywords: Truman Show delusion/symptom; derealisation; grandiose delusion; Capgras symptom; “up to date psychosis”

Bevezetés

A téveszmék tartalmában bizonyos motívumok köré csoportosulva, időről időre változásokat tapasztalhatunk. *Stompe és mtsai* (9) négy ország (Ausztria, Németország, Olaszország és Svájc), 1856 és 1975 között előfordult eseteit tanulmányozták a szkizofréniában előforduló tévesz-

mék tartalma alapján, majd 2003-ban a szkizofréniában előforduló téveszméket hét alapmotívum köré csoportosították: üldöztetés, grandiozitás, bűnösség, vallás, hypochondria, féltékenység, szerelem.

A téveszmék formája tehát nagyjából állandó, tartalmuk azonban érzékenységet mutat mind a kulturális változókkal, mind a tudomány ak-

* Támogatás: A szerzők a Nemzeti Agykutatási Program – KTIA – 13 – NAP-A-II/12 támogatásával dolgoznak.

tuális fejlődésével kapcsolatban. Különböző kultúrákban más gyakorisággal jelennek meg az előbb felsorolt alapmotívumok. A féltékenységi téveszme például jellemzőbb egy nyugat-európai nagyvárosban, mint Ázsiában (11). A nem és a társadalmi besorolás ugyancsak fontos. Egy jómódú pakisztáni férfinél jellemzőbben fordul elő grandiózus téveszme, mint egy rossz anyagi körülmények között élő nőnél (10). A mindennapi tapasztalataink, illetve filmes utalások (például Colombani Szeretni bolondulásig című 2002-es filmjében) is azt sugallják, hogy az erotomán téveszmék gyakrabban fordulnak elő nők körében, ahogy azt *Bernard Hart* 1921-es első közlése óta egyértelműen alátámasztják a szakirodalmi adatok is (8).

A téveszmék tartalma az idő múlásával, a technológia fejlődésével is folyamatosan változik. A 2000-es évek elején egyre gyakrabban találkozhatott a gyakorló pszichiáter mobiltelefon mikrofonján keresztül történő megfigyeltetésről való beszámolóval, napjainkban azonban mind gyakrabban hallhatunk pácienseinktől testbe épített, lehallgatásra szolgáló microchipekről vagy a lélekbe hatoló retina scannerről.

Viktor Tausk és mtsa vizsgálta először a 20. századi pszichózis gépekkel való összefüggését. 1919-ben publikált egy cikket szkizofrén betegek téveszmerendszerének egy új formájáról, mely során a páciensek által nem ismert, nehezen megérthető technológia – mintegy magyarázó jelleggel – egy rosszindulatú és távoli idegen gép formáját veszi fel, ami a páciensben azt az érzést kelti, hogy ezen a gépen keresztül gondolatait kívülről befolyásolják (12).

Korunkban, a közösségi háló egyre nagyobb térhódításával számolnunk kell azzal, hogy társadalmunk néhány év alatt nagyobb változáson megy keresztül, mint korábban több évtized alatt. Ez a változás pedig kihatással van a mentális betegségekre is. Olyan oldalak, alkalmazások, mint a Facebook, Youtube, Twitter, Instagram, illetve a valóságshow-k idejében tehetség

vagy kitartó munka nélkül is szinte bárki híressé válhat – *Andy Warhol* híressé vált mondatát idézve – „tizenöt perc alatt”, ezáltal hirtelen milliók figyelmének középpontjába kerülve.

Ez a feltevés adja az alapját *Peter Weir*, ausztrál filmrendező 1998-as *Truman Show* című filmjének, melynek főszereplője, Truman Burbank életét tudtán kívül, műholdakon keresztül több millióan napról napra követik magzati kora óta. A város, ahol lakik egy jól kialakított filmstúdió, a körülötte élők – felesége, legjobb barátja, munkatársai, az idegenek az utcán – pedig mind megfizetett színészek. A történet előrehaladtával Truman ráébred, hogy körülötte mindenki beavatott, majd megpróbál eljutni a valódi világba és megkeresni korábbi barátnőjét, akitől a show rendezői választották el. A show folytatása érdekében egy színész megpróbálja elhíttetni a főhőssel, hogy csak képzelődik, megbolondult.

Ezt a filmet idézve, a 2000-es évek második felétől a világ különböző pontjain, egymástól függetlenül kerültek elő eseteírások, melyben a páciensek életük megrendezett, folyamatosan kamerák által megfigyelt mivoltáról számoltak be. Több alkalommal a betegek maguk utaltak vissza a filmre. Elsőként 2008-ban *Fusar-Poli és mtsai* (2) publikáltak a *The British Journal of Psychiatry* folyóiratban egy páciensről, aki saját életének megváltozottóságát Truman Burbank életéhez hasonlította. A Gold testvérek¹ 2012-ben a perzekutoros téveszmék egy új formáját írták le, melyben a páciens úgy érzi, életét folyamatosan filmezik mások szórakoztatása céljából. Az üldöztetési és a grandiózus doxazmak ezen kulturálisan meghatározott kombinációját Truman Show téveszmeként nevezték el (3).

Truman Show téveszme

A megváltozottóság élményét átélő páciensek képtelenek másokkal és önmagukkal kapcsol-

¹ *Joel és Ian Gold*, pszichiáter és neurofilozófus testvérpár 2014-ben publikálták *Suspicious Minds* című könyvüket, melyben a kultúra téveszmékre gyakorolt hatását vizsgálják, valamint felteszik a kérdést, hogy mit tanulhatunk önmagunkról és a korról, melyben élünk a pszichiátriai betegek tüneteinek tükrében. Ezzel meglátásunk szerint a stigmatizáció csökkentését is szolgálja a könyv.

latban reális állásfoglalásra, nem képesek átváltani más nézőpontra, behelyezkedni mások mentális állapotába. Ebben a fázisban jelenik meg az úgynevezett „ptolemaioszi fordulat”: a beteg élményvilágának centráltsága megváltozik, innentől kezdve ő kerül a középpontba (1). Minden jelentőssé válik és minden rá vonatkozik. Két dolog véletlen egybeesésének lehetősége is megszűnik, bármilyen felmerülő gondolat azonnal összefüggésbe kerül a külvilággal (13).

A kikristályosodott Truman Show tévészmerendszer esetében derealizációs élményeiket a páciensek életük megrendezett voltával magyarázzák. Úgy érzik, a Capgras tévészme negatív kóros identifikációs jelenségéhez hasonlóan (ahol a páciens úgy gondolja, hogy a hozzá közel álló személyt kicserélték egy hasonmásra), a körülöttük élők nem azok, akiknek látszanak. A túlélés vagy a jutalom elnyerése érdekében a Truman Show tévészmeben szenvedőknek különböző feladatokat kell végrehajtaniuk.

A Truman Show szindróma ezzel a körülírt tévészmerendszerrel szemben egy korai stádiumú pszichózis, mely egy „mintha” élményként írható le. A páciensek arról számolnak be, hogy úgy érzik „mintha többet gondolkoznának, mint éreznének”, olyan „mintha valaki kontrollálná a világot”, „mintha rengeteg szem nézné, akár csak egy valóságshow-ban” (6). A páciensek így, a prodromális szakaszban egy megkonstruált világ gondolatával adnak értelmet pszichotikus élményeiknek (2). A tünet fontosságát adja, hogy akár a szkizofrénia bevezető tünete is lehet (5).

Esetleírások

Joel és Ian Gold 2012-es cikkükben öt saját esetet írt le, melyből három páciens maga utalt vissza a filmre. *Joel Gold* a jelenséggel először 2003 Halloween éjjelén – öt évvel a film megjelenését követően – találkozott ügyelete során.

Első betegük öt éven keresztül élt családjá körében azzal az érzéssel, hogy élete olyan, mint a Truman Show. Úgy vélte, hogy a 2001. szeptember 11-i terrortámadás is a valóságshow megrendezett része volt. Elutazott a World Trade Centerhez, hogy azok

sértetlen volta által bizonyosságot szerezzen arról, hogy a show részese. A második páciens úgy vélte, hogy folyamatosan filmre veszik életét nemzetközi közvetítés céljából. A Szabadság Szobor tetején akart találkozni egy ismeretlen nővel, aki felmenti a további szereplés alól. A harmadik páciens a helyi újságnál dolgozott íróként. Az volt az elképzelése, hogy az újságot, a televíziós adásokat, illetve az internet híreit az ő szórakoztatására szervezték. Kezelése során is úgy vélte, hogy az orvosok, az egészségügyi személyzet mind színészek, tréfát űznek vele. Többször próbált elszökni az osztályról, hogy Truman Burbankhez hasonlóan visszatérjen a valós életbe. A negyedik, egy valóságshow munkatársaként dolgozó páciens közterületen tanúsított agresszív, zavart magatartása miatt részesült pszichiátriai ellátásban. Munkája közben fokozatosan rájött, hogy az adások során az ő életét közvetítik. Úgy érezte gondolatait is a show készítői irányítják. Az ötödik férfi felvétele során egy olyan cselszövés részeseként írta le magát, melyről azt remélte, hogy karácsony napján ér majd véget. Úgy érezte körülötte mindenki színész és tetteit osztályos kezelése során is filmre veszik (3).

Saját eseteink

A pécsi Pszichiátriai és Pszichoterápiás Klinikán az elmúlt négy évben három alkalommal találkozunk a Truman Show tévészmevel.

2012-ben egy 41 éves alkoholdependens, korábban pszichiátriai ellátásban nem részesült férfi került sürgősséggel felvételre pszichotikus dekompenzáció miatt. A páciens rendőrök kíséretében szállították Klinikánkra, miután otthonában tüzet akart gyújtani. Pszichés státuszából kiemelendő felgyorsult pszichomotoriuma, grandiózus, üldöztetési tévészméi, akusztikus, imperatív jellegű hallucinációi, valamint napok óta tartó alvászavara. Kezelése során elmondta, hogy egy valóságshow részese, ahol feladatokat kell végrehajtania a beláthatatlan következmény elkerülése érdekében. A feladatok között szerepelt, hogy összehajtogatott ingeket kellett a konyhában több alkalommal megkerülnie anélkül, hogy hozzáérne; tálcan lévő vízzel teli poharakkal kellett egyensúlyoznia guggolva, hamuból

képet kellett festenie, valamint az elhangzó jelzésig több alkalommal fél lábon kellett állnia. Utolsó feladata lett volna a tűzgyújtás a lakásban, így ért volna véget a valóságshow. Úgy vélte a körülötte élők mind beavatott személyek. Diagnosztikus vizsgálatok során koponya CT frontális atrófiát véleményezett, a MAWI átlagos intelligencia övezeten belüli IQ szintet véleményezett. A magas demencia-index (29%) és a Hewson indexek alapján a fiziológiai hanyatlást meghaladó organikus irányú mentális teljesítményromlás mutatkozott. EEG vizsgálata életkornak megfelelő agyi elektromos tevékenységet igazolt. Risperidon, majd a nem megfelelő hatékonyság miatt olanzapin medikációban részesült, valamint bipoláris hangulati hullámlás miatt valproátot indítottunk. A kezelés hatására pszichotikus tünetei elhalványultak, ötheti kezelést követően otthonába bocsátottuk, további pszichiátriai ambuláns ellátás felé irányítva. A páciens 2014-ben ismét a Klinikára került depressziós tünettán miatt, második osztályos kezelése során Truman Show téveszme nem volt explorálható.

2016 májusában egy 25 éves, korábban szorongásos zavarral ambulánsan kezelt férfi jelentkezett ambulanciánkon szuicid gondolatok miatt. Kezelése elején öngyilkossági szándékát szakdolgozatának közeledő leadási határidejével hozta összefüggésbe, majd fokozatosan felszínre kerültek megfigyeltetéses, grandiózus téveszméi. A középiskola közepe óta úgy érezte filmet forgatnak róla, melynek egy-egy fejezete az egyes gimnáziumi évfolyam. Úgy vélte a film a Klinikán fog véget érni halálával. Addiktológiai anamnézise negatív volt. Pszichés státuszából kiemelendő hyperprosexiaja, meglassult pszichomotoriuma, deprimált hangulata, valamint akusztikus hallucinációi. Koponya CT organikus elváltozást nem véleményezett. Olanzapin és clonazepam adása mellett pszichotikus tünetei fokozatosan elhalványultak, szuicid intenciói megszűntek, hangulata rendezetté vált. További ambuláns ellátását Klinikánkon folytatjuk, téveszméi nem tértek vissza.

A harmadik esettel 2016, augusztusában találkoztunk. Ügyeleti időben a megszokottnál több páciens nagyobb izgalommal ült a televízió előtt, mint korábban. Kiderült, hogy egy „indukált (megosz-

tott) Truman téveszme” tanúi lehettünk, ugyanis több beteg is egybehangzóan számolt be arról, hogy nemsokára levetítik azt a valóságshow epizódját, melyet szobatársuk életéről forgatnak. Az említett szobatárs egy paranoid pszichotikus zavar miatt több alkalommal kezelt nőbeteg, aki elmondta azt is, hogy a többi páciensünk is szerepel majd, mivel osztályunkon is folyamatosan filmre veszik a körülötte történeteket. A műsor végül „elmaradt”, ezzel nagy csalódottságot okozva pácienseinknek. A pszichotikus dekompenzáció, alvászavar, hosztilitás miatt felvett páciens kivizsgálása során koponya CT készült, mely intracranialisan kórjelző értékű eltérést nem igazolt. Több antipszichotikum váltást követően clozapin adása mellett produktív pszichotikus tünetei megszűntek, további ambuláns pszichiátriai ellátás felé irányítottuk.

Megbeszélés

A Truman Show téveszme a perzekutoros és a grandiózus téveszmék egy új, kulturálisan formált alakja. A Gold fivérek 5 esete (3) óta több mint 40 esetben számoltak be hasonló tünettánrról (14). A háttérben különféle pszichotikus zavar húzódhat meg (bipoláris zavar, szkizofrénia spektrumzavar, pszichoaktív anyag által indukált pszichotikus zavar), de ahogy az általunk leírt három páciensnél, úgy a nemzetközi szakirodalomban közétett esetekben is gyakran szerepel az előzményekben addiktológiai probléma, az affektivitás érintettsége, és a tünettán általában jól reagál a második generációs antipszichotikumokra, vagy azok fázisprofilaktikummal történő kombinációjára.

A kultúra téveszmékre gyakorolt hatása mellett ugyanakkor átgondolandó a kultúra mentális egészségre gyakorolt hatása is. Az internet egyre szélesebb körű elterjedésének, a közösségi kommunikációs eszközök megjelenésének egyik legnagyobb előnye volt, hogy lehetőség nyílt a korábban magányosan, szociálisan elszigeteltebben élő emberek számára is a kapcsolatteremtésre. Emellett azonban a digitális kommunikáció fejlődésével párhuzamosan megjelentek olyan új pszichopatológiai jelenségek, mint az internetfüggőség vagy a feltehetően fo-

kozott vulnerabilitás esetén kialakuló Facebook pszichózis (4, 7). Érdemes tehát átgondolni mennyiben jelentenek pszichiátriai szempontból rizikófaktort ezek a mindennapi éltünk részesévé vált virtuális szokások.

A bemutatott rövid szakirodalmi áttekintés, valamint az esetleírások is alátámasztják, hogy a kultúra, valamint a technikai fejlődések követése nehezen nélkülözhető elemeit képezik a

mindennapi betegellátásnak, hiszen a kultúra téveszmékre gyakorolt patoplasztikus mivolta kapcsán, ahogy azt *Viktor Tausk* is előrevételezte ún. „naprakész pszichózisokkal” állunk szemben. Ennek jó példája a Truman Show téveszme, mely jól tükrözi a jelenkori kulturális közeget, a társadalmunkra jellemző szociális hierarchiában elfoglalt pozícióval kapcsolatos szorongást.

Irodalom

1. CONRAD K:
Die beginnende Schizophrenie. 1958;Stuttgart: Thieme.
2. FUSAR-POLI P, HOWES O, VALMAGGIA L, MCGUIRE P:
"Truman" signs and vulnerability to psychosis. *The British Journal of Psychiatry*, 2008;193:167–169.
3. GOLD J, GOLD I:
„The „Truman Show” delusion: Psychosis in the global village. *Cognitive Neuropsychiatry*, 2012;1–18.
4. LERNER V, LIBOVI I, WITZTUM E:
„Internet delusions”: The impact of technological developments on the content of psychiatric symptoms. *The Israel Journal of psychiatry*, 2006;43:47–51.
5. MADEIRA L, BONOLDI I, ROCCHETTI M, BRANDIZZI M, SAMSON C, AZIS M ÉS MTSAI:
Prevalence and implications of Truman symptoms in subjects at ultra high clinical risk for psychosis. *Psychiatry Research*, 2016;238:270–276.
6. MISHARA AL, FUSAR-POLI P:
The phenomenology and neurobiology of delusion formation during psychosis onset: Jaspers, Truman symptoms. and aberrant salience. *Schizophrenia Bulletin*, 2013;39:278–286.
7. NITZAN U, SHOSHAN E, LEV-RAN S, FENNIG S:
Internet-related psychosis – a sign of the times? *The Israel Journal of Psychiatry*, 2011;48:207–211.
8. RUDDEN M, SWEENEY J, FRANCES A, GILMORE M:
A comparison of delusional disorders in women and men. *American Journal of Psychiatry*, 1983;140:1575–1578.
9. STOMPE T, ORWEIN-SWOBODA G, SCHANDA H, RITTER K:
Old wine in new bottles? Stability and plasticity of the contents of schizophrenic delusions. *Psychopathology*, 2003;36:6–12.
10. SUAHIL K, COCHRANE R:
Effect of Culture and Environment on the Phenomenology of Delusions and Hallucinations. *Psychopathology*, 2003;36:195–199.
11. TATEYAMA M, ASAI M, HASHIMOTO BARTELS M, KASPER S:
Transcultural study of schizophrenic delusions. *Psychopathology*, 1998;31:59–68.
12. TAUSK V, FEIGENBAUM D:
On the origin of the „Influencing Machine” in schizophrenia. *The Journal of Psychotherapy Practice and Research*, 1992;1:184–206.
13. TÉNYI T:
A „körfüggő krízisek” – pszichózis és személyiségzavar. In: CSÜRKE J, VÖRÖS V, OSVÁTH P, ÁRKOVITS A: *Mindennapi Kríziseink – A lélektani krízis és a krízisintervenció kézikönyve*. Budapest: Oriold és Társa Kiadó, 2014; 205–214..
14. Wikipedia. The Truman Show delusion. https://en.wikipedia.org/wiki/The_Truman_Show_delusion